

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

De Vereniging van Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. Vrienden van Sonsbeek ondersteunt Bezoekerscentrum Sonsbeek financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar:

voor particulieren € 13,50, voor verenigingen € 35 en voor bedrijven € 50; Bankrekeningnummer: 40 63 33 505 t.n.v. Vrienden van Sonsbeek. ANBI: de Vereniging is door de fiscus erkend als culturele 'Algemeen Nut Beogende Instelling', wat inhoudt dat donaties met de factor 1,25 voor de fiscale aftrek mogen worden vermenigvuldigd.

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek:

Edzard Gelderman (voorzitter) tel. 443 14 57, Luuk Broer (secretaris) tel. 442 49 56, Theo Bussink (penningmeester/ledenadm.) tel. 443 14 02, Loes Prakke (promotie) tel. 443 34 95, Tjada van den Eelaart-de Sitter (schouw/website) tel. 445 50 98, Koos de Vos (educatie/Groenforum) tel. 363 49 71, Gerard Nijhuis (parkgidsen) tel. 339 08 00. Adviseurs: Joop Morsink (historie), Jeroen Glissenaar (gemeentelijk parkbeheer), Jeroen Voskuilen (Bezoekerscentrum).

Ledenadministratie:

Vereniging Vrienden van Sonsbeek, per adres Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem, Telefoon: 445 06 60, Email: info@parksonsbeek.nl
Website: www.parksonsbeek.nl

De Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek wil bezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem. Dit gebeurt door het organiseren van tentoonstellingen, excursies en evenementen. Het bezoekerscentrum levert informatie over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en het is een goed startpunt bij een bezoek aan de parken. Website: www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek:

Leo van der Meer (voorzitter), vacature (secretaris), Leon Tjakkes (penningmeester), Willem Hoeffnagel, Anne Marie van Lanen, Ton Jansen.

Bij de voorpagina: Het nog in volle glorie bestaande Huis Wielbergen in Angerlo, de kopie van Het Jachthuis op Gulden Bodem dat in 1964 werd afgebroken.

Steden

Als 60+er heb je al veel gezien. Zo hebben mijn vrouw en ik veel steden bezocht. Die hebben parken in hun centrum. In New York liepen we door Central Park. Het heeft een brede asfaltweg waar het overvol is met joggers, fietsers en anderen. In Parijs is er de 'Jardin de Luxembourg' met veel grind en weinig bomen. In Madrid het Retiropark, idem dito. Londen heeft Hydepark en Amsterdam het Vondelpark.

Waar we ook waren, altijd was de verzuchting: "Geef mij maar het Sonsbeekpark in ons eigen Arnhem". Met zijn prachtige bomen en struiken, rustieke paden, weiden, talloze vogels en bloemen. Prachtige waterpartijen, de hoogste waterval van Nederland en als ongeëvenaarde attractie: grazende koeien, de zeldzame Lakenvelders.

Engelsen zijn chauvinistisch, Amerikanen hebben alles het grootst, Duitsers het beste. Daarom zeggen we buitenlanders vaak dat in onze stad de koeien grazen op nog geen vijf minuten van het centrum. En dat je door park Sonsbeek kunt lopen naar park Zypendaal en Gulden Bodem. Tot park de Hoge Veluwe aan toe. Ze willen het niet geloven tot ze het zelf doen. Lopend of op de fiets ervaren ze dan ook dat Nederland niet overal een vlak land is onder de zeespiegel. Uitpuffend op een bankje in Sonsbeek klinkt daarom menigmaal: "Amazing", "Merveilleux" of "Fabelhaft". Wij Arnhemmers knikken dan bevestigend.

Guus Rood

HET JACHTHUIS DE KLEINE ZYP

Sigurdur Gudmundsson – uit brons en steen
Beton en staal verrees zijn monument
(Bij velen als Het Broodrooster bekend)
Dat, waar Het Jachthuis heeft gestaan, verscheen

De wandelaar voelt zich al snel alleen
Op deze plek, die eens zo was gewend
Aan feestgedruis en Pruisisch temperament
Aan al wat met de afbraak mee verdween

Soms waart de schim hier van de Duitse keizer
Van Brantsen, Von der Goltz en elk der gasten
Die ooit De Kleine Zyp heeft aangedaan

Aanzienlijk ouder, wijzer ook en grijzer
Vertoont de chic zich hier bij volle maan
Dan komen alle lijken uit hun kasten

Cees van der Pluijm
parkdichter

Het einde van 'Het Jachthuis'

Van de drie Arnhemse parken is Gulden Bodem niet alleen het meest verlaten en verstild, het roept ook de meeste vragen op. Waarom loopt er in zo'n mooi park een asfaltpad naar boven? Wat was de functie van het houten chalet bij de ingang? Waarom ligt dat koetshuis zo eenzaam en verscholen op de heuvel? Beelden die om opheldering vragen. Gulden Bodem werd ooit bewoond door gravin Alwine van der Goltz-Brantsen. In de vier afleveringen van ons blad uit 2003 heeft Willem Tiemens verslag van gedaan van de familie Brantsen op Zypendaal. Maar het verhaal over 'Het Jachthuis' op Gulden Bodem ging na het overlijden van de gravin nog verder. We stellen de vraag ruimer: waarom destijds die sloopwoede op Gulden Bodem? In enkele nieuwe afleveringen over dit mythische groene deel van Arnhem concentreren we ons op drie markante gebouwen die daar helaas verdwenen. Dit eerste deel gaat over 'Het Jachthuis'.

Voor adellijke landheren was de jacht een welkome sociale bezigheid naast hun drukke bestuurlijke leven. Jachthuis "De Kleine Zyp" kwam in 1872 gereed en verving het houten exemplaar uit 1838. Maar Willem Gerard baron Brantsen (1831-1899) wilde ook zijn broer Carel, die nog op kasteel Zypendaal woonde, aan een ruim huis helpen. Carel Brantsen was als derde zoon slechts jonkheer. Hij zou gaan trouwen met zijn volle nicht, Jacqueline Sophie gravin van Limburg Stirum, en had in Angerlo een stuk grond geërfd. De 'Architect des Konings' werd benaderd om twee identieke ontwerpen te maken, één voor de baron op Zypendaal en één voor de bruidegom: huis Wielbergen te Angerlo. Lucas Hermanus Eberson was een Arnhemse architect, die hoge ogen had gegooit met diverse ontwerpen. Het nieuwe jachthuis werd in chaletstijl opgetrokken, als verwijzing naar de romantiek van de Alpen. Het huis had drie bouwlagen met een fraaie houten trap in het midden. Men telde zeven ruime kamers, twee badkamers en een zolder. Nagenoeg alle ruimten konden worden verwarmd. Nog voor de bouw van het huis ontwierp de beroemde Duitse tuinarchitect Petzold de parkaanleg (zie ons blad van Winter 2011). Het jachthuis werd verborgen achter heesters en boomgroepen, met een enkele zichtas naar kasteel Zypendaal. Drie jaar lang werd er gebouwd aan het nieuwe onderkomen. Het was zo ruim opgezet dat het voor meer doelen bruikbaar was. Diverse welgestelden hebben er gewoond, waaronder Johan baron van Pallandt (1903-1907) en bankier J.W. Berends (1907-1915).

Afsplitsing van Gulden Bodem

Dochter Alwine Brantsen van de Zyp huwde in 1894 met de Duitse cavalerieofficier Karl Leopold Eugen Graf von der Goltz. Aan het einde van WO-I kwam het gezin met drie kinderen uit Potsdam over naar Arnhem, in het gevolg van ex-keizer Wilhelm II. In de familie was besloten het landgoed te splitsen. Moeder Brantsen-Bohlen bleef wonen op kasteel Zypendaal en dochter kreeg Gulden Bodem, Schaarsbergen en de weilanden in Malburgen. Als voorlopig woonadres werd Cordesstraat 6 aangehouden, maar rond 1920 betrok het gezin het ruimere Jachthuis. Men liet een bouwpakket uit Zwitserland bezorgen, waaruit een idyllische houten tuinmanswoning werd getimmerd voor familie Reijnders. Het licht verscholen landgoed leende zich bij uitstek om belangrijke vrienden te ontvangen. Ex-keizer Wilhelm II kwam er op bezoek en prinses Juliana en Bernhard hadden er geheime afspraken. Een door Bernhard in 1936/37 geschoten filmpje van een bezoek aan het jachthuis is te bekijken op de website 'Geschiedenis24' (1).

De oorlog

Destijds heeft Willem Tiemens een nogal negatief beeld geschetst van de persoon Von der Goltz. Hij zou een nazi-aanhanger zijn en, toen de oorlog verloren leek, zelfmoord hebben gepleegd.

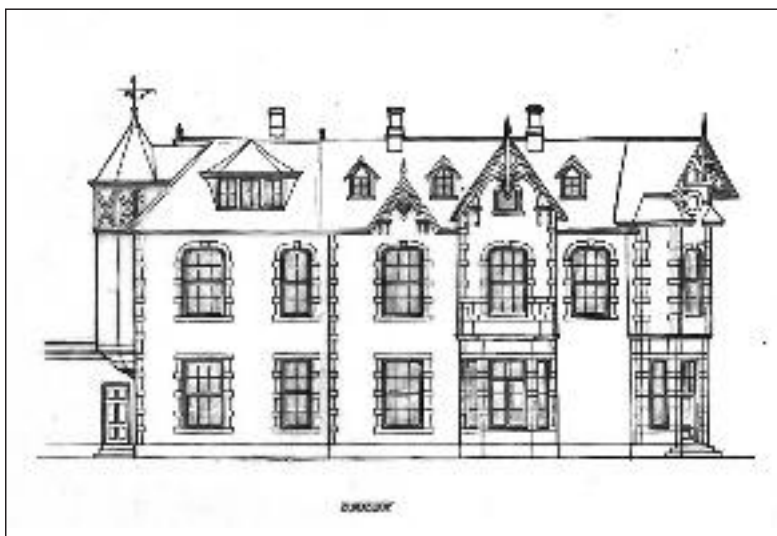
Dat beeld wordt door ander personeel tegengesproken. Naast rentmeester A.H. Tiemens had het echtpaar chauffeur Den Hertog en de tuinlieden Leemans en Reijnders in dienst. Daarbij stond ook nog het boerenbedrijf van pachter Breunissen op het landgoed. Deze mensen hadden hun eigen ervaringen met de graaf en de gravin. Zo kreeg Leemans, als voormalig meubelmaker, de eer om een eikenhouten kist te mogen timmeren voor de overleden graaf. Hij droeg het lijk met hulp van zijn zonen naar beneden en legde het in de kist. Boswachter Plum uit Deelen, die tijdelijk in het koetshuis mocht wonen, had hem als eerste dood aangetroffen in bed. De kist werd, in het bijzijn van dominee Wessels, de gravin en enkele anderen, in het heetst van de strijd op 21 september 1944 naast Het Jachthuis begraven.

Huwelijksfoto te Potsdam van Karl Leopold Eugen Graf von der Goltz met Alwine Brantsen van de Zyp (1894).

Hoe de graaf om het leven is gekomen? Zelfmoord is niet waarschijnlijk. "Een hoge Pruisische militair als Von der Goltz zou volgens de erecode zijn lugerpistool hebben gebruikt", aldus Jan van Kampen, gids op Zypendaal en kenner van het militaire leven. In een interview van de Gelderlander met mevrouw Middelhuis-den Hertog, dochter van de voormalig chauffeur, lezen we: "Graaf von der Goltz was geen nazi-aanhanger maar een beroepsmilitair uit de Eerste Wereldoorlog. Zijn bezittingen in Pruisen waren door de nazi's afgepakt. Ons werd verteld dat de graaf tijdens WO2 ziek was geworden." Jan van Kampen ondersteunt die visie: "De oude graaf had zware kiespijn. Als pijnstiller gebruikte men laudanum, een goedje dat verslavend werkt en effect heeft op de ademhaling. Het kan goed zijn dat hij er teveel van had ingenomen..."

Tijdens de evacuatie moest de douairière in opdracht van NSB'er Hollaar als een van de laatsten haar terrein verlaten. Voor haar vertrek had ze aan de jonge Reijnders gevraagd of hij soms een verrekijker wilde hebben. Met zijn vader zijn ze naar de bovenverdieping gegaan. Alwine schoof een vloerkleed opzij, daar lagen onder een luik verborgen: twee verrekijkers, twee jachtgeweren, het uniform en de Luger van graaf Von der Goltz. De jongen kreeg de verrekijker, maar zijn vader vond niet goed dat hij het pistool ook zou krijgen.

Bouwtekeningen van Het Jachthuis noordzijde en zuidzijde

Nadagen op Gulden Bodem

Bij terugkomst in Arnhem werd Alwine tot haar ontsteltenis geconfronteerd met verbeurdverklaring van haar eigendommen door het Nederlands Beheersinstituut. Het was aangemerkt als Duits, dus vijandelijk bezit. Via de rechter kreeg ze met veel moeite haar eigendommen terug. Ze trok zich terug in het jachthuis samen met haar hondje Baloe. Hoe zou ze die dagen hebben ervaren? Volgens Middelhuis-den Hertog was de gravin geen lieverdje: "Het personeel was bang voor haar. Haar man daarentegen was een lieve, warme persoonlijkheid." Bevestiging van dat beeld vinden we in de manier waarop de gravin haar landgoed afschermd. In de buurt was het bekend dat kinderen beter niet over het hek konden klimmen. Ze zouden zonder pardon met de buks worden beschoten. Maar er bestaan natuurlijk ook positievere verhalen. Zo verhuurde ze de parterre van haar villa aan de Heilig Hart-school, die om ruimte verlegen zat. De kinderen mochten alleen rechtstreeks naar de dependance komen en niet verder door 'het bos van de gravin' wandelen!

Tot haar dood in 1957 woonde ze in het jachthuis, daarna kocht de gemeente de grond van de erven. Alwine kreeg een roemloze begrafenis. De gemeente verhuurde het jachthuis van 1959 tot 1962 aan de Christelijke Academie voor Lichamelijke Opvoeding (CALO), een nieuwe school die in Nederland de toon zou gaan zetten qua bewegingsonderwijs. Gezien de aard van de opleiding mocht men nu vast wel buiten de paden wandelen! De houten tuinmanswoning en het koetshuis werden omgebouwd voor bewoning en verhuurd aan twee politieambtenaren, de heer Rexwinkel en Stevens. Terreinbeheer werd gedaan met een hoofdopzichter, twee rayonopzichters en een ploeg (wijk)tunlieden.

Portret van gravin Alwine von der Goltz-Brantsen op latere leeftijd (ca 1955 - collectie W.Tiemens)

Gesloopt voor een nieuwe toekomst?

Sinds de gemeentelijke aankoop ging er van het oude landgoed veel verloren. Het asfaltpad en de lantaarnpalen, die voor de schoolbezoekers waren geplaatst, konden blijven, maar het huis waarheen ze leidden werd in 1964 afgebroken. Het zou in slechte staat hebben verkeerd.

De gravin had haar verzameling familieportretten in 1951 veilig weten onder te brengen in de Stichting "Brantsen van de Zyp". Ze heeft actief gezocht om de portretten als eenheid onder te brengen. Andere inboedel ging naar familieleden, de rest werd via een veiling verkocht. Misschien leest u dit wel vanuit uw stoel die ooit in het jachthuis heeft gestaan. Het zou zo maar kunnen . . .

Waarom die sloopwoede? Voor Schaarsbergen had de gemeente in 1960 wilde plannen in de kop! De Zijpendaalseweg zou recht moeten worden om de gewenste trek te creëren naar nieuwe bouwgrond. Het Rijk stak hier echter in 1965 een stokje voor, en verwees de gemeente terecht naar Malburgen. Gelderland concurreerde destijds ook met Twente om de vestiging van een nieuwe universiteit. "Door een bijna leeg terrein op Gulden Bodem aan te bieden dacht Arnhem meer kans te hebben." Aldus Theo Beemsterboer, die in 1975 bij de Pebrem kwam te werken en in 1987 verhuisde naar het koetshuis. "Die universiteit is er nooit gekomen, wel prijkt sinds 1986 een monument van de IJslandse kunstenaar Sigurdur Gudmundsson op de plaats van het jachthuis. We waren er niet gelukkig mee. Het beeld zou de identiteit aan de plek teruggeven; 'ontmoeting tussen cultuur en natuur' staat er bij. Schandalig dat beeldbepalende bomen als treurbeuk en hazelaar er voor moesten wijken." Pas in

2005 werd het park Gulden Bodem rijksmonument, en daarmee eindigde de sloopwoede. Van de originele gebouwen resten nog slechts de houten tuinmanswoning (no.191a) en het koetshuis (no.193), waarvoor nieuwe bewoners werden gezocht. In het sprookjesachtige chalet woont nu de familie Mulders. Het koetshuis werd na grondige renovatie verhuurd aan Adviesbureau Van Droffelaar en Sträter.

Benno Landsheer

Bronnen o.a.:

- (1) Geschiedenis 24, de privéfilms van Bernhard: 'bezoek Bernhard aan Nederland 1936/37' (het jachthuis is te zien vanaf 4:20) <http://www.geschiedenis24.nl/speler.program.7137222.html>
- (2) Arnhem na de oorlog 1945-1970 – Jeurissen & Wientjes 2005.

Situatie Het Jachthuis op Gulden Bodem in 1939, waarin is aangegeven waar nu het kunstwerk van Sigurdur Gudmunsson staat (Tekening Gemeente Arnhem, 1989).

De Steile Poëzie

Als verse parkgids liep ik in 1999 regelmatig door Sonsbeek om mijn pas verworven kennis te laten bezinken en uit te breiden. Het park was grondig opgeknapt met het oog op het jubileumjaar Sonsbeek 100-jaar stadspark. Het gemeentebestuur liet de Steile Tuin aanleggen, een stijlvol cadeau, met enkele kunstobjecten. Op het bovenplein kwam een bronzen kunstwerk van Hans Hovy, "Hemels Geschenk" genaamd, dat door zijn plaats en vorm onmiddellijk de aandacht trekt. Dit in contrast met de eenvoudige plaquette op de oostelijke tuinmuur, waarop een klein gedicht van Rutger Kopland in reliëf is aangebracht.

Het gedicht van Rutger Kopland met de titel 'In het park', op de oostelijke muur van de Steile Tuin, is een prachtige tekst die ik al jaren gebruik bij rondleidingen van gezelschappen, die iets met een bruiloft te maken hebben. Het maakt altijd veel indruk.

Begin 2006 verscheen een tweede paneel op de tuinmuur met een ingegraveerde tekst, eveneens van Rutger Kopland. Rechtsonder was een mij onbekende naam toegevoegd: Cees Kant. Maar wie was die Cees Kant en wat was zijn relatie met de Steile Tuin? En waarom in combinatie met Rutger Kopland? Via internet kwam ik op een website die wat meer licht op de zaak wierp. Hieronder leest u mijn bevindingen over beide panelen.

Poëziemuur

De verweerde plaquettes komen prachtig uit op de historische tuinmuur: corrosie van het gebruikte Cortenstaal bezorgt de panelen die rustieke roestbruine kleur, die ontegenzeggelijk bijdraagt aan de sfeer van de poëtische teksten. Een plek om even stil te blijven staan. Toch zie ik vaker mensen bezig met de spreekbuizen dan in bespiegeling bij de gedichten. Het karakter van de bovenste tuinmuur verschilt nogal van die aan de noordzijde van de Steile Tuin. Over deze lange muur schreef Gerard Herbers (Bulletin VVS, Winter 2012) een stukje onder de subtitel: "Aan de muur van de oude moestuin, hangen prijzen, meer en meer". Die prijzenkast mag van mij nog dikwijls aangevuld worden maar ik hoop dat de 'poëziemuur' de sfeer houdt zoals die nu is.

Een lege plek

Tijdens een excursie ontmoette ik de ouders van Cees Kant en van hun kreeg ik de informatie voor het verhaal over de tweede plaquette. Cees werd in Arnhem geboren op 5 oktober 1976. Hij was de enige zoon van Anna en Kees Kant. Bij een verkeersongeval nabij Wijchen overleed hij op 3 oktober 2004. Dat was drie weken nadat hij zijn universitaire opleiding succesvol had afgerond. Zijn bul hebben zijn ouders later namens hem in ontvangst genomen.

Cees was een levenslustig jongmens met veel vriendinnen en vrienden in Arnhem, Nijmegen en Utrecht. Hij genoot van het leven tot het moment dat hij daar wreed uit werd weggerukt. Park Sonsbeek, en speciaal de Steile Tuin, was een geliefde ontmoetingsplaats voor Cees. Menige pizza is daar zittend in het gras verorberd. Het was vaak het vertrekpunt voor hardlooptochten in het park. Op deze door Cees geliefde plek hebben zijn ouders ter nagedachtenis een paneel met een gedicht van Rutger Kopland aangeboden aan gemeente Arnhem. De ouders vonden het gedicht in de administratie van Cees. Via paneel en gedicht is hun zoon blijvend verbonden met deze geliefde ontmoetingsplek. Cees had een leven met een doel. Nog niet vastomlijnd, maar zeker een doel. Als herinnering aan dit mooie mens hebben zijn ouders in 2007 de 'Cees Kant Stichting' opgericht. Aan de website www.ceeskantstichting.nl ontleen ik de doelstelling: mensen een steuntje in de rug geven, een (tijdelijk) helpende hand bieden om hun leefomstandigheden te verbeteren en hun idealen te verwezenlijken. Op de website kunt u zien welke projecten de Cees Kant Stichting ondersteunt.

Eddy van Heeckeren van Brandsenburg

Het geheim van het oude koetshuis onthuld

Op oude plattegronden stond in Sonsbeek bij het toenmalig hotel-pension weliswaar een koetshuis ingetekend, maar na de oorlog was er niets over bekend. Niemand kon vertellen waar dit gebouw precies had gestaan en al helemaal niet waar het was gebeven. Ongeveer op dezelfde plaats staat nu het pand waarin café-restaurant De Palatijn gevestigd is. Maar dat werd pas in 1990 gebouwd als ketelhuis voor de Witte Villa. Dankzij een ooggetuige weten we nu waar het koetshuis zich bevond en hoe het aan z'n eind gekomen is. Dat onthult Inge Brainich van Brainich Felth (1936). Zij heeft met haar moeder en haar broer tijdens de oorlog in het koetshuis ingewoond bij haar grootouders en ze heeft er tijdens de Slag om Arnhem in de kelder geschuild.

Aan de achterkant van café-restaurant De Palatijn staan restanten van een oud muurtje. Tot voor kort was onduidelijk waar dat ooit bij heeft gehoord. Maar nu is bekend dat het muurtje het enige restant is van het vooroorlogse koetshuis dat nabij hotel Sonsbeek stond. Inge Brainich (77) weet het zeker. Ze woonde er een paar jaar nadat zij met haar moeder en broer Den Haag was ontvlucht toen dat door de Duitsers tot Sperrgebied was verklaard en haar vader was opgepakt. De getuigenis van Inge Brainich geeft antwoord op de vragen die na de oorlog leefden over het voormalige koetshuis. Daarover werd tot nu volop gespeculeerd. Het pand staat weliswaar op oude plattegronden ingetekend, soms met het woord Koetshuis erbij, maar bijbehorende afbeeldingen en beschrijvingen werden nergens aangetroffen. Misschien komt dat doordat de Arnhemse archieven als gevolg van oorlogshandelingen voor een deel verloren zijn gegaan.

Bom vernielt huis

Nu pas is duidelijk waarom er van het oude koetshuis vrijwel niets terug te vinden is geweest. Inge Brainich: "Kort na de Slag om Arnhem in september 1944 is er een voltrefter op het gebouw terecht gekomen waardoor het volledig werd vernield." De Brainichs waren kort ervoor vertrokken. Achteraf gezien hebben ze hun leven te danken aan de Duitse bezetter. Want een paar dagen voordat het koetshuis werd verwoest, werden ze door militairen gedwongen te vertrekken omdat het gebied te gevaarlijk was geworden door de oorlogshandelingen. Hotel Sonsbeek en het gebied er omheen was het domein van Duitse soldaten. Inge, destijds bijna acht jaar: "De hoge militairen bivakkeerden in hotel Sonsbeek en de soldaten verbleven in tenten in het park. Auto's reden af en aan. Ik zie in gedachten nog de hokken met konijnen die buiten stonden. Ja, misschien waren die wel in Arnhem in beslag genomen. Wat vaststaat, is dat ze de pan in gingen."

Zeventig jaar later

Bijna zeventig jaar na de Slag haalt Inge Brainich aan een tafeltje in de Palatijn herinneringen op. Niet alles staat haar nog helder voor de geest. Samen met haar vader, moeder en broer was ze ten tijde van de mobilisatie van Vlissingen naar Den Haag verhuisd. Toen die kuststad vanwege de strategische ligging door de Duitsers tot Sperrgebied was verklaard en haar vader in 1942 als

marineofficier door de bezetter was opgepakt, verhuisden moeder Brainich en haar twee kinderen naar Arnhem. Daar werd door opa en oma in het koetshuis van Sonsbeek plaats voor het drietal ingeruimd.

De grootouders van Inge woonden er op dat moment al een jaar of tien. Opa was toen de oorlog uitbrak een gepensioneerd handelsreiziger. Hij stamde af van een Poolse adellijke immigrant die in de negentiende eeuw in Arnhem als fotograaf dermate goeie zaken deed dat hij niet meer terugkeerde naar zijn vaderland. Op Moscovia ligt hij begraven.

Deze foto uit 1942 toont de voorzijde van het voormalige koetshuis van Sonsbeek met gasten bij de bruiloft van Ida Johanna Brainich van Brainich Felth – nu tante led genoemd – met Dirk van der Mark, garagehouder te Amsterdam. Uit krantenarchieven weten we het paar trouwde tussen 4 en 10 december 1942.

Nog een foto met bruiloftsgasten voor het koetshuis bij Hotel-Pension Sonsbeek, genomen tussen 4 en 10 december 1942. De grootouders van Inge Brainich komen op de foto's niet voor.

Kelder als schuilplaats

Tijdens de oorlogshandelingen rond de Slag om Arnhem in september 1944 zat de familie Brainich – oma en opa van Inge plus haar moeder en haar broer – samen met het echtpaar dat hotel Sonsbeek runde met twee kinderen veertien dagen in de kelder van het koetshuis. Als het wat rustiger werd, konden ze naar de keuken om wat eten klaar te maken. Inge Brainich: “Fennegje, dienstmeid in het hotel, weigerde binnen te komen. Zij bleef citerend uit een bijbel, die ze in haar handen had, heen en weer lopen over het pad tussen het koetshuis en het hotel.” “Op zondag 17 september, de dag dat de Slag om Arnhem begon – ik weet dat zo precies omdat het de verjaardag van mijn grootmoeder was – ben ik nog gaan wandelen met een vriendinnetje en haar ouders. In de loop van die dag brak de hel los. Vanaf de heuvel waarop het koetshuis lag, zag ik in de verte rechts parachutisten neerkomen en links Arnhem in brand staan.”

Binnen een uur vertrekken

Toen de Slag om Arnhem voorbij was, klopten Duitse soldaten op de deur. Binnen een uur moesten de bewoners vertrekken. Ze graaiden wat spullen bij elkaar en sloten zich aan bij de rijen vluchtelingen die via de Apeldoornseweg de stad uit liepen. Inge: “We hadden een wit servet rond een arm om te proberen te voorkomen dat vliegtuigen ons zouden aanvallen. Eerst belandden we in Schaarsbergen en daar maakten we een vreselijk bombardement mee. Dat overleefden we en vervolgens zijn we naar Beekbergen gelopen. Daar vonden we onderdak in een boerenstal, samen met andere vluchtelingen.”

Anton Brainich, de vader van Inge, werd in 1942 met andere marineofficieren opgepakt en naar het kamp Stanislau in de Oekraïne getransporteerd. Daarna werd hij overgeplaatst naar kamp Neu Brandenburg bij Berlijn. De Russen bevrijdden hem in 1945, waarna hij kon terugkeren naar Nederland.

Rob van Otterloo

Brieven schrijven

Inge: “In de jaren dat ik hier woonde ben ik op Sint Marten naar de kleuter- en de lagere school geweest. Je moet me niet vragen waar precies. Wat ik me nog wel herinner, is dat er voor het koetshuis een zitje was en dat Duitse soldaten daar regelmatig brieven naar huis zaten te schrijven. Ik kreeg wel eens een stukje chocola van ze. Opa was er heel erg op tegen dat we contact hadden met Duitsers. Maar dat gebeurde natuurlijk af en toe toch.” In het koetshuis waren een stuk of vijf kamers, een kelder en een zolder. In het midden van het huis liep vanaf de voordeur een lange gang. Vanuit het hotel gezien, lag de keuken links van het midden. Via een deur kon je er naar buiten, naar een binnenplaatsje waar een muurtje omheen stond. Daarvan zijn de restanten van het muurtje achter de Palatijn een overblijfsel.

Sonsbeek in het donker

Het is interessant om in het donker door het park te wandelen. Wat je hoort, ziet, ruikt en voelt - ervaar je anders dan in het heldere daglicht. Tijdens de Nacht van de Nacht op 26 oktober liepen we met een klein groepje, onder leiding van parkgids Benno, in de richting van mijn favoriete plek: de Belvédère. Af en toe stonden we stil, de oren gespitst. Nee, geen vogels, geen geritsel van kleine nachtdieren, maar wel het gestadige geraas van het verkeer en - af en toe - een langsdenderende trein.

Het was een donkere, bewolkte avond. Er waren weinig sterren. De bospaadjes waren door de vele afgewaide bladeren aanvankelijk vrij slecht te zien. Maar onze ogen wendden snel. Net als ons gevoel: we begonnen temperatuurverschillen te ervaren: tussen de bomen was het iets warmer dan op open terrein.

Op de Belvédère

Het bleek niet verstandig te zijn om de wenteltrappen van de Belvédère in het pikkedonker te bestijgen. Maar een zaklampje was voldoende. Voor ons hoefde het grote licht echt niet aan. Het uitzicht boven was verrassend. De parken rondom ons waren donkerder dan de nachtelijke hemel. Het Rijnstate-ziekenhuis was een wel zeer felle vlek. Ook verder was in en om Arnhem alles, zoals gewoonlijk, helder verlicht. Alleen de Eusebius niet: de schijnwerpers rond zijn gigantische silhouet waren uit: een eenzame hommage aan de Nacht van de Nacht.

Het zicht was goed, we konden - net als op een heldere dag - een markant gebouw in het verre Oss ontwaren. Opvallend waren de knipperende rode lichten aan de oostelijke horizon. Benno vertelde dat dat een windmolenpark in Duitsland was. Overdag kon je het niet zien, maar nu wel, omdat de masten ver boven de horizon uitsteken.

Ook in het noord-westen zagen een reeks rode lichten. Dat was, volgens onze gids, een windmolenpark in het IJsselmeer. Dat leek me sterk, maar ik heb geen idee wat het anders zou kunnen zijn. Meer westelijk was de hemel behoorlijk helder verlicht: een grote plaats dus, waarschijnlijk Ede. Boven het kassengebied bij Huissen was de verlichting, in tegenstelling tot vroeger, keurig gedempt.

Opeens ging onder ons het felle licht aan. De volgende groep kwam naar boven. Wij vervolgden onze tocht in de richting van de grote vijver. Daar ving we, dankzij een batdetector die we van de Vleermuiswerkgroep hadden geleend, de - late - geluiden van o.a. de Dwergvleermuis op: "Het is nu aan de late kant, vleermuizen eten in de regel wat eerder - in de schemering", vertelde Benno. Via de waterval liepen we terug naar het Bezoekerscentrum, waar de activiteiten nog in volle gang waren.

Zondagochtendstilte

De volgende ochtend liep ik, zoals gewoonlijk, rond kwart over 6 door het park naar mijn werk. Het werd al een klein beetje licht. De zwanen in de Grote Vijver sliepen nog. De dieren zwegen. Er was, zelfs in de verte, geen verkeersgeluid te horen. En er was niemand te zien. Het was echt stil, alleen de bladeren onder mijn voeten ritselden zachtjes.

Clarien van Harten

Tijdens de zware storm die op 28 oktober 2013 over Nederland raasde vielen in de Arnhemse bossen en parken 24 bomen om. Ten Noorden van de Karpervijver, opzij van de Witte Villa legden twee beuken van 220 jaar oud het loodje. Ze sleepten in hun val enkele andere bomen mee.

Een akker, een molen en twee winkels

De Witte Watermolen maalt graan voor verschillende klanten. Bakker Tom van Otterloo is er één van. Hij heeft in Arnhem een winkel aan de Graaf Lodewijkstraat en achter de zaak in De Steeg z'n bakkerij. Een biologische boer uit Hall bezorgt de molen wekelijks een paar zakken met een bijzondere Deense tarwesort en uiteindelijk komt er bij de bakker Halls desem volkoren in de schappen te liggen. Niet alleen een Veluws product maar ook nog eens het beste brood van Nederland. Het verhaal over dit brood en de rol van de Witte Watermolen.

Boer Manfred Holtslag met molenaar Ans Roefs en bakker Tom van Otterloo voor de geplande winkel van Bezoekerscentrum Sonsbeek in de Wittewatermolen.

Tom van Otterloo (54) is een vrolijke bakker. Als hij loopt huppelt hij een beetje en als er een klant voor z'n neus met brillette à la Youp van 't Hek staat, breekt de lach door. Hij heeft er zelf voor gezorgd dat hij een opgewekt mens is door keuzes te maken. Dat gebeurde na de eeuwwisseling, een jaar of vijf nadat hij in Arnhem en De Steeg was neergestreken. Niet meer dan twee winkels, geen slagroomgebak in de verkoop, steeds meer biologische grondstoffen. Zijn filosofie: 'Ik wil een kleine bakker zijn waar het brood warm om de plank komt.'

Al op z'n zevende jaar wist Limburgse Tom dat hij bakker zou worden. Als kind reed hij graag mee in de auto van de warme bakker die bij zijn ouders in Sittard aan de deur kwam. Maar, zo geeft hij toe, in die tijd ging het hem meer om de autoritjes dan om het bakken van brood. De bakker had aan de Van Otterloo's niet zo'n fantastische klant. Hij mocht voor zeven personen brood afleveren, maar daar bleef het bij. "M'n moeder bakte zelf. Elke zondag aten we vlaai of zelfgemaakte moorkoppen. En dan niet één stuk, maar vier of vijf per persoon."

Een eigen zaak

Pas toen hij 17 was, begon er vaart in realisering van zijn roeping te komen. Hij stapte naar de Bakkersschool in Wageningen. Van Otterloo: "Voor ik op die school zat, wist ik niets van het maken van brood. Maar bij de eerste opdracht die we kregen – 'Hier heb je deeg, ga dat maar eens met je handen kneden' – zei de leraar: 'Zo, dat heb je vaker gedaan.' Dat was niet zo, maar het zei wel iets over mijn gevoel voor het vak." Hij ging in dat eerste jaar zonder loon bij een bakker werken om de praktijk te leren kennen. Ook al was in de loop van deze mts-opleiding een stage van een jaar opgenomen.

Na praktijkervaring elders kon hij in '96 een bakkerij met winkel in De Steeg en twee winkels in Arnhem overnemen. "Dat was 's morgens om 4 uur beginnen in de bakkerij en om 6 uur 's avonds deed je de winkeldeur dicht. Natuurlijk hield ik dat niet vol. Na een jaar of vijf vroeg ik me af: 'Wat ben ik aan het doen? Wat wil ik eigenlijk?' Het resultaat: ik sloot de winkel op Lombok, verbouwde de andere winkel aan de Graaf Lodewijkstraat en ging me steeds meer toeleggen op biologische producten."

Van Halls volkoren

In dat rijtje past de Witte Watermolen. Die kwam in beeld toen Van Otterloo - in overleg met Manfred Holtslag van boerderij De Kruytbosch in Hall, bij Eerbeek, en kok Eric van Vleuten, die onlangs in Hummelo restaurant Het Wapen van Heeckeren (!) heropende - besloot het Halls volkoren te gaan bakken. Het bijzondere Deense graan wordt door biologische boer Holtslag op zijn akkers in Hall verbouwd, hij levert het aan bij de molen in Arnhem en de bakker maakt er vloerbrood van.

Het malen van tarwe tussen de Arnhemse molenstenen geeft meer smaak aan het brood dat uit de oven komt. De Witte Watermolen is blij met de biologische boer uit Hall die voor Tom van Otterloo tarwe levert. Daardoor kan de molen regelmatig draaien – de capaciteit bedraagt ongeveer 75 kilo meel per dagdeel van drie uur – en kunnen bezoekers de molen van nabij in werking zien.

De hoofdprijs

Het begon allemaal met één zakje graan van 20 kg per week waarvan brood werd gebakken voor abonnees die bij hun groentepakket van een biologische boer ook brood bestelden. De omzet is gegroeid en er worden nu bij de Witte Watermolen wekelijks vijf á zes zakken meel opgehaald, goed voor ongeveer tweehonderd broden. Het is een fractie van wat de bakker aan brood verkoopt, maar het is van een aparte categorie: begin vorig jaar werd het

met negen andere producten opgenomen in een lijst met erkende streekproducten vervaardigd op de Veluwe.

Bakker Van Otterloo deed begin dit jaar voor het eerst mee aan een landelijke wedstrijd: wie bakt het beste vloerbrood dat niet wit mag zijn, van zo lokaal mogelijk graan is en dat komt van een bedrijf met een zo goed mogelijke kringloop van mest en akker, luidde het motto. Hij ging aan de haal met de hoofdprijs omdat, volgens de jury, naast de kwaliteit van het brood energiebesparing en hergebruik in het bedrijf een belangrijke rol spelen. Een kenner heeft het over 'iets gebrand waardoor verschillende smaaktonen vrij komen'. Niet alleen de wijnbranche kent haar eigen vaktaal.

Rob van Otterloo (geen familie)

Verdwijnen de koeien uit Sonsbeek?

Ziet u het in gedachten al? Vanaf 2014 een lege Sonsbeekweide? Met andere woorden: het hele seizoen geen koeien meer? Geen grazende koeien meer in het hart van de stad? Arnhem zonder haar bijzondere beeldmerk. Dit scenario dreigt als er op korte termijn niets gebeurt.

Het Natuurcentrum Arnhem, de eigenaar van de koeien, geeft aan dat er in de Grote Weide van Sonsbeek een grens is bereikt. De koeien kunnen te gemakkelijk uitbreken, want de hekken zijn laag en hebben gebreken. Dat uitbreken is in het afgelopen seizoen 11 keer gebeurd. En koeien op straat veroorzaken ongelukken.

Gazons voor de mensen

Maar er is meer. Loslopende honden bevolken meer en meer de Sonsbeekweide. De baasjes gaan mee, klimmen over het hek en lopen diagonaal de Grote Weide over. Er is een pad uitgesleten en dat nodigt weer anderen uit, want 'iedereen doet het'. De koeien worden opgejaagd en door de uitwerpselen van de honden worden neo-spora-bacteriën verspreid. Vervelende bacteriën, waardoor besmette koeien die drachtig worden hun kalf verliezen. En dat blijft zo, hun leven lang. Maar dat is nog niet alles. Steeds meer zonzanbidders en picknickers bevolken de Sonsbeekweide. Beslist heel erg gezellig. Maar er blijft van alles in de weiden achter: plastic, blikjes, glas, etensresten. Gevaarlijk voor het vee. Dat hoeft ik niet uit te leggen. De paden en de gazons zijn voor de mensen en de honden. De weiden zijn voor de koeien en de weiden zijn geen hondenuitlaatplek. Zo simpel is het. Er zijn immers zonnige grasvelden genoeg in het park?

Weiden voor de koeien

In samenwerking met het Natuurcentrum - lees: de stadsboerderijen - willen de parkbeheerders schrikdraad langs het buitenhek aanbrengen. Dat houdt de koeien binnen en de honden en de mensen buiten. Dat is het idee. Ik heb daar wel begrip voor. Het gaat tenslotte om een koeienweide. Dan is schrikdraad onder stroom helemaal niet raar. Het is misschien even wennen. Er worden komend voorjaar verbodsborden geplaatst en er zal zonodig weer worden bekeurd.

Als Vrienden van Sonsbeek komen wij op voor 'onze' koeien. Bovendien: geen koeien in de Sonsbeekweide gaat niet alleen het park aan, maar ook het beeld van Sonsbeek en het imago van de groene stad. Het imago van de stad met de groene lobben vanuit de natuur tot diep rond het centrum. De stad van de landgoederen. Alleen al vanuit historisch oogpunt horen er parkrunderen in een landgoed te lopen. [Made-in-Arnhem] is een graag gebruikte slogan. Welnu, dit is Made-in-Arnhem, want in welke stad graast rundvee in een monumentaal park bijna in het stadscentrum, naast het station? De parkbeheerders, de medewerkers van het Natuurcentrum en het bestuur van de Vrienden van Sonsbeek willen allen de koeien voor Sonsbeek behouden. U toch ook??

Koos de Vos

De koeien moeten in de weiden van Sonsbeek blijven. Zonder last van mensen en honden, die ruimte genoeg hebben op de paden en gazons in de parken.

Straatnamenboek

Sinds 1962 adviseert de Arnhemse commissie Straatnaamgeving B&W over nieuwe straatnamen. Kees Crone heeft het nuttige werk van de commissie uit de schaduw gehaald met een boek van 160 pagina's, verkrijgbaar in Bezoekerscentrum Sonsbeek voor € 12,50 en ook in de erkende boekhandel.

Het boek geeft een beknopte typering per wijk aangevuld met verklaring van straatnamen per buurt.

Het is een korte cursus 'ken uw stad' voor bijvoorbeeld nieuwe gemeenteraadsleden en nieuwe inwoners van de Schuytgraaf die hiermee een verklaring krijgen voor de originele naamgeving in hun wijk en de rol die schrijver Cees Nootboom daarbij speelde. Wie de stad goed denkt te kennen ervaart bij herhaling een aha-beleving. Kortom, een boek voor verliefden op Arnhem, waarop ik drie aanvullingen heb.

* De boventitel 'Arnhem dubbelstad' mag niet meer. Volgens de Structuurvisie 2012 is Arnhem nu triplestad: Veluwe, polder- en rivierenlandschap. Het Centraal Bureau voor de Statistiek verdeelt Arnhem zelfs in 24 wijken en 81 buurten, met zo'n 2000 straten.

* Straten worden niet naar levende personen vernoemd. Maar in Arnhem zijn er twee uitzonderingen. In 1978 werd de Rijnbrug hernoemd tot John Frostbrug, de vergeefse verdediger van de brug in 1944. Frost overleed in 1993. De gemeenteraad wijzigde in 1988 de naam Roermondspleinbrug in Nelson Mandelabrug, om de anti-apartheidsstrijder te eren die toen nog gevangen zat. Op initiatief van burgemeester Scholten is de Pleijbrug in 1990 hernoemd tot Andrej Sacharovbrug, de dissidente Russische atoomgeleerde die een half jaar eerder overleed. De drie Rijnbruggen, vernoemd naar personen uit de 1e, de 2e en de 3e wereld, 'Arnhem goes international'.

* Het boek laat zien hoe de informatisering toesloeg: in 77/78 werd de postcode ingevoerd en sinds 2009 geldt de wet BAG waardoor élk verblijfsobject een identificerend nummer moet hebben waaraan de gegevens van het object – zoals adres, oppervlakte, gebruiksdoel, bouwjaar – worden gehangen. Zo kregen drie verblijfsobjecten in Sonsbeek onlangs alsnog een adres. De straatnaam werd Apeldoornseweg. De Belvédère kreeg nr. 77, de gebouwtjes op de Ronde Weide nr. 79, en de werkruimte De Beem nr. 73. Nu de IJskelder nog, die ligt aan de – niet-officiële – Springerlaan, maar krijgt vast een nummer op de Tellegenlaan, de enige officiële straatnaam in het park.

Luuk Broer

Colofon

Het Bulletin VVS is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en van het Bezoekerscentrum Sonsbeek. Het Bulletin verschijnt vier keer per jaar.

Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek.
ISSN 1567-1054

Redactie:

Gerard Herbers
Rob van Otterloo
Luuk Broer (eindredacteur)

Vormgeving en druk:

Coers & Roest
ontwerpers bno | drukkers
Arnhem

Redactie-adres:

Bezoekerscentrum Sonsbeek,
Zypendaalseweg 24a,
6814 CL Arnhem
email: info@parksonsbeek.nl

Het Lentenummer van Bulletin VVS verschijnt omstreeks 21 maart. Vorige nummers vindt u op de website www.parksonsbeek.nl onder > Nieuws.

Reden retourzending:

Postcode:

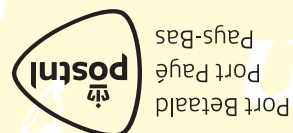
Naam:

Het correcte adres is:

6814 CL Arnhem.

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug te sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a,

Retour afzender/adreswijziging

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas